

## **ПРОФЕСІЙНО ЗОРІЄНТОВАНИЙ ТЕКСТ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧОГО ПРОФІЛЮ**

*У статті обґрунтовано особливості професійно зорієнтованого тексту, подано зразки комплексного аналізу текстів різних стилів.*

*The article grounds the specific features of the professionally oriented text and gives samples of complex analysis of texts of various styles.*

Майбутнім учителям мова потрібна не як сукупність правил, а як засіб самоформування й самовираження особистості. При формуванні змісту предмета необхідно виходити з принципу врахування комунікативних умінь студентів: сприйняття й розуміння мовлення в його звуковому вираженні, передача вголос мовлення в його графічному вираженні, висловлення своїх думок в усній і письмовій формах.

Однак зауважимо, що в майбутніх учителів указані комунікативні вміння розвинуті недостатньо. Це пояснюється тим, що процесові навчання в середній школі не завжди властива чітка спрямованість на формування цих умінь, не завжди враховується їх складність і багатогранність. Комунікативні вміння можуть бути сформовані тільки в результаті спеціально організованої системної й систематичної, глибоко продуманої роботи. Тому основне завдання педагогічного ВНЗ – створити умови для розвитку особистості, що досконало володіє різноманітними видами мовленнєвої діяльності; уміло, вільно, комунікативно виправдано користується мовними засобами під час створення висловлювання в різних сферах, формах, стилях.

Найважливішим напрямком роботи викладача-словесника є збагачення словникового запасу студентів, що вимагає виділення принципів і критеріїв відбору лексичного матеріалу. До критерію відбору лексичного матеріалу відносимо критерій професійної значущості, що передбачає відбір слів, термінів, уживання у мовленні людей певної професії.

Зважаючи на те, що “людина говорить не окремо продуманими реченнями, а одним задуманим текстом” [4: 10], методично правильним вважаємо обґрунтування в сучасній лінгводидактиці принципу навчання української мови (рідної й державної) на текстовій основі (О.Біляєв, Т.Донченко, С.Караман, Л.Мацько, В.Мельничайко, А.Михальська, Л.Паламар, М.Плющ, З.Смелкова, М.Пентилюк, Г.Шелехова та ін.).

Поняття тексту знаходилося й знаходиться в центрі уваги сучасної лінгвістики й лінгводидактики. На різних етапах цієї проблемою займалися такі науковці: Н.Арутюнова, Ф.Бацевич, Е.Бенвеніст, І.Гальперін, Н.Іпполітова, О.Кубрякова, О.Москальська, Н.Петрова, О.Селіванова, Н.Семчинська, К.Серажим та ін.

Текст як явище мовної та позамовної дійсності – складний феномен, що спричиняє наявність у сучасній мовознавчій і методичній літературі різних тлумачень. За визначенням М.Зубрицької, “текст – у широкому значенні, – структура, що складається з елементів значення єдності цих елементів та вираження цієї єдності; у вузькому значенні – єдність мовних знаків, що організовані за нормами даної мови і є носіями інформації” [2: 621].

Інколи текстом називають лише письмовий (друкований) різновид через спонтанність, невпорядкованість, непослідовність усного мовлення, однак значне розширення жанрів і функцій усного мовлення не дає підстав для подібних обмежень. Адже структурно текст може відповідати слову, сполуці, висловлюванню, якщо ці одиниці несуть цілісну інформацію, яка відповідає певній граматичній ситуації [5: 599].

Отже, текст – це зв’язна мова, письмове чи усне повідомлення, що характеризується змістовою й структурною завершеністю, орієнтацією автора на певного адресата.

Підхід до тексту з позиції процесу комунікації виділяє такі початкові засади:

- текст є вербально вираженою й знаково зафіксованою реакцією на ситуацію;

- будучи основним засобом спілкування, текст живе саме в комунікації: в момент народження і в момент сприйняття [6: 58], бо “незалежно від суб’єктів мовної діяльності, умови комунікації вимагають, аби текст, будучи основною одиницею спілкування, здійснював певний вплив” [3: 10]

У межах певних типів комунікації виділяють наукові, публіцистичні, ділові, рекламні тексти, тексти інструкцій та оголошень, звертання, листи тощо.

Метою нашого зацікавлення став професійно зорієнтований текст як засіб формування професійного мовлення майбутніх учителів природничого профілю.

Особливістю професійно зорієнтованого тексту є його книжність, що виявляється в структурі речень (переважають різноманітні складні речення), у побудові фраз (наявні стандартні вирази (кліше) використовуються стійкі термінологічні словосполучення), наявність помірної кількості термінів (надмірність шкодить сприйняттю тексту, розумінню значення).

У професійно зорієнтованому тексті єдність змісту й форми, однорідність експресивно-стильової тональності зобов’язує контролювати й словесно-виражальні, і структурно-інтонаційні мовні та екстралінгвістичні засоби виразності.

На заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) основну увагу акцентуємо на текстах різних стилів, зважаючи на те, що в своїй професійній діяльності майбутні вчителі природничого профілю повинні бути всебічно розвинуті, мати достатню мовленнєву підготовку.

Критеріями добору текстів уважаємо їх новизну, доступність, наявність виховного потенціалу. Важливими для методично правильної організації роботи з текстами є врахування сучасних досягнень психолінгвістики, когнітивної лінгвістики, стилістики, риторики, які різнопланово розглядають питання практичної реалізації мовної системи. Особливого значення набуває комплексний аналіз тексту, що дає змогу сформулювати значну кількість завдань на всіх рівнях: поєднати словниково-семантичний та словниково-орфографічний напрямки, пов’язані зі збагаченням лексичного запасу студентів та формуванням правописних навичок, крім того, сприяє підвищенню культури мовлення, породжує стійкий інтерес до засвоєння елементарної системи граматики. Особливо значущими є тексти пізнавального значення, що дають можливість майбутнім учителям природничого профілю почерпнути нову інформацію, повторити мовленнєвознавчі відомості, наприклад:

*Дивний світ відкр...ваєт...ся людині що почала сер...озно вникати (в,у) не/помітні на перший погляд явища.*

*Плями на (С,с)о...нці. Люди звикли що вони існують (і,й) не/можуть не/існувати а звідки походять кому те відомо?*

*(У,В)перше озбро...ним оком їх спостерігав (Г,г)алілей (і,й) по них зробив висновок про об...ртан...я (С,с)о...нця.*

*(С,З)початку плями з...являють...ся на в...соких ш...ротах потім (у,в)се бли...че (і,й) бли...че до екватора (і,й) нарешті поч...нають (з,с)никати. Від появи (і,й) до їх зникнен...я м...нає десять/оди(н,нн)адцять років.Не/встигають біля екватора (з,с)глад...тись остан...і плями попередн...ого циклу як десь на тр...дцятих градусах (у,в)же зароджують...ся перші плями наступного.*

*Пр...мхливим (і,й)жорстоким буває (С,с)о...нце (у,в) час посилен...я своєї не/спокійної хвороби! Воно тоді зас...нає (З,з)емлю не/видимими радіо/активними часточками викликаючи (у,в) її атмосфері магнітні бурі в...л...тенс...кої сили. Пр...пинаєт...ся зв...язок на коротких хвилях радіо/локатори в...ходять з ладу (і,й) океанс...кі кораблі нашттовхуючись один на одного (у,в) туманах поповнюють підводні трофеї тисячоліть (М.Руденко).*

1. Орфографічно й пунктуаційно оформіть текст.
2. Визначте стиль мовлення. Обґрунтуйте свою думку.
3. Дайте назву тексту.
4. Доведіть, що чергування *і-й, у-в* – засіб милозвучності української мови.

5. Знайдіть у тексті складні слова. Поясніть їх написання.
6. Поясніть написання *не* з різними частинами мови.
7. Випишіть із тексту слова з ненаголошеними голосними, що перевіряються наголосом.
8. Якими словами з тексту можна проаналізувати правопис префіксів?
9. Доберіть епітети до слів **світ, сонце, земля**.
10. Випишіть з тексту слова іншомовного походження, доберіть до них українські відповідники.
11. Знайдіть ускладнені речення, визначте, чим вони ускладнені, поясніть розстановку розділових знаків у цих реченнях.

В умовах східного регіону в мовленні студентів значно відчутною є лінгвістична інтерференція, отже, на занятті з української мови особливої актуальності набувають професійно зорієнтовані тексти на переклад. Під час перекладу виробляється механізм професійного мовлення, що допомагає шліфувати правописні, лексичні, стилістичні норми, є важливим засобом формування чистої, правильної української мови. Переклад дає можливість правильного вибору потрібної граматичної форми відповідно до ситуації. Також тексти для перекладу допомагають студентам відпрацьовувати й удосконалювати навички роботи з перекладними словниками. На нашу думку, чим більше студенти будуть порівнювати мовні засоби та їх форми, тим уважнішими будуть до обох мов – української і російської.

Наведемо приклад тексту для перекладу наукового стилю.

*В диком виде ромашка аптечная растет почти во всех районах Украины небольшими зарослями как сорняк. Особенно значительные массивы ее находятся в присиваишской части Крыма и на юге Херсонской области. В Украине ромашку выращивают в специализированных хозяйствах, где получают ежегодно до 672 соцветий.*

*Диапазон использования ромашки аптечной весьма широк. В связи с этим и потребности в ней все возрастают, обеспечиваются они всего лишь на 60%. Ученые сейчас изыскивают методы и приемы, способствующие сохранению природных запасов и улучшению качества сырья (Из книги “Лекарственные растения юга Украины”).*

1. Перекладіть текст українською мовою.
2. Визначте стиль мовлення. Обґрунтуйте свою думку.
3. Випишіть 3-5 слів, які мають однакове звучання в українській і російській мовах.
4. Поясніть фонетичний процес в українському відповіднику слова **присиваишский**.
5. Поясніть особливості перекладу останнього речення.
6. Усно розкажіть про лікувальні властивості рослини.
7. Письмово складіть опис ромашки в художньому стилі.
8. Пригадайте народні повір'я, легенди, у яких вживаються рослини.
9. Аукціон. Доберіть якомога більше фразеологізмів, до складу яких входять назви рослин.

Обмеження у вживанні власне української лексики, заміна їх російськими відповідниками, міжмовна уніфікація не дають репрезентувати державну мову в усьому її розмаїтті та багатстві барв. У зв'язку з цим важливе значення має залучення до занять з мови текстового матеріалу на редагування (виправлення мовленнєвих помилок, правка “деформованого” тексту).

*Загрязнения Мирового океану является глобальной проблемой людства. По подсчетам ученых, в Мировой океан каждого року попадає біля 1,5 млн. тон нафти. А 25 млн. тон достатньо для того, щоб покрити нафтовою плівкою товщиною в 0,1 мм весь Мировий океан. У наш час нафтою і нафтопродуктами забруднено більше 20% поверхні океану. Це дуже небезпечно, адже, як відзначив знаменитий мореплавець і вчений Тур Хейєрдал, мертвий океан – це мертва планета! (Из книги “География материков и океанов”).*

1. Виправте мовленнєві помилки.

2. Уживані в тексті числівники запишіть словами. Провідмініайте один числівник з іменником (на вибір).

3. Поясніть уживання в тексті великої літери.

4. Висловіть свої міркування щодо порушеної в тексті проблеми.

5. Розширте думку Тура Хейєрдала *“Мертвий океан – це мертва планета”*.

Формувати уміння й навички грамотного, позбавленого недоліків професійного мовлення майбутніх учителів природничого профілю сприяють тексти, завдання до яких включають стилістичний експеримент, розширення й розгортання тексту.

*Для кожної людини стало звичним, що червоний колір світлофора попереджає: “Зупинись!” На жаль, буваючи на природі, не завжди люди зупиняються перед квітучими рослинами, щоб помилуватися ними, а, як правило, прагнуть зірвати їх для букета. Іноді заради цікавості зірвуть, покрутять у руці й кинуть гарний витвір природи. Нема слів, природа безмежно різноманітна й щедра, але не можна допускати, щоб щедрість природи поверталась для неї знищенням (З книги).*

1. Визначте, до якого стилю належить текст. Доведіть це, використовуючи вставні слова.

2. Виразіть своє ставлення до того, про що повідомляється в тексті, уживаючи різні вставні слова й конструкції.

На думку Г. Антипова, О. Донських, І. Марковіна, основна функція тексту – бути засобом соціальної комунікації в усіх сферах життя. Отже, сформувані культуру професійного мовлення майбутніх учителів можна шляхом удосконалення навичок усного мовлення.

Щоб повноцінно спілкуватися, студенти повинні мати цілу низку умінь, набутих ще в середній школі, а у ВНЗ роботу необхідно спрямовувати на удосконалення цих умінь, а саме: вміти аналізувати мовний матеріал у контексті та ізольовано; моделювати мовні одиниці й мовлення на рівні речень, надфразової та діалогічної єдності, на рівні закінченого висловлювання (тексту).

Глибоке розуміння професійно зумовленого тексту як витвору мовленнєвої діяльності, “єдності мовних знаків, що організовані за нормами цієї мови і є носіями інформації” [1: 21], визначає мовленнєву майстерність майбутніх учителів природничого профілю.

Отже, оптимізація навчальної діяльності досягається, якщо реалізація цілей засвоєння мовних і мовленнєвих знань формування правописних і комунікативних умінь на заняттях з української мови здійснюється на текстовій основі.

## ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексюк А.М. Загальні методи навчання в школі. – 2-е вид. перероб. і доп. – К.: Рад. шк., 1981. – 206 с.
2. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст./За ред. М. Зубрицької. – 2-е вид., доп. – Л.: Літопис, 2001. – 832 с.
3. Белянин В.П. Психолінгвистические аспекты художественного текста. – М.: Наука, 1988. – 112 с.
4. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации. – М.: Наука, 1982. – 158 с.
5. Селіванова О. Сучасна лінгвістична енциклопедія. – Полтава: Довкілля. – К., 2006. – 716 с.
6. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність: Монографія /За ред. В. Різуна/, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 392 с.